

УДК 344.131(477.83/86)«1941–1945»

**ЛІКВІДАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ
(ДЕЗЕРТИРСТВО І УХИЛЕННЯ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ)
НА УРАЛІ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ:
ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

В. Блінова

*Оренбурзький інститут (філія) Московського державного
юридичного університету імені О. Є. Кутафіна (МДЮА)
вул. Комсомольська, 50, 460000 Оренбург, Російська Федерація
e-mail: post@oimsla.edu.ru*

Проаналізовано види військових злочинів на Уралі в роки Великої Вітчизняної війни. З'ясовано основні причини їх вчинення та негативні наслідки для суспільства.

Ключові слова: дезертирство, ухилення від мобілізації, органи НКВС–НКДБ, Велика Вітчизняна війна, злочинність, державна безпека.

У роки Великої Вітчизняної війни одним з головних завдань органів НКВС – НКДБ була боротьба з дезертирством та ухилення від мобілізації. З метою припинення зазначеного явища органи внутрішніх справ застосовували різні форми і методи роботи: проводили масові облави, постійні перевірки документів підозрілих осіб у містах і районах уральського регіону, для чого виділялися довірені особи від РВК, міліції, військових частин і партійно-комсомольського активу; здійснювали контроль над роботою військкоматів, військово-облікових столів, госпіталів тощо.

Найбільшою проблемою в роки Великої Вітчизняної війни була боротьба з військовими злочинами, під якими розуміють злочини, передбачені кримінальним законом проти встановленого порядку несення військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних зборів. Термін «військові злочини» застосовували в КК РРФСР до 1960 р. У новому КК замінений терміном «злочини проти військової служби». Згідно з КК РРФСР (ред. 1926 р.) фіксувалося 31 видів військових злочинів. Серед них ми виділяємо дезертирство і ухилення від мобілізації – найсуттєвіші, часто вчинювані, які призводили до дестабілізації обстановки на фронті та в тилу.

Дезертирство (від лат. *desertor* – утікач, зрадник) – умисне самовільне залишення військовослужбовцями (військовозобов'язаними під час проходження військових зборів або мобілізації) військової частини або місця служби чи неявка на військову службу з метою ухилення від неї. Дезертирство є військовим злочином. Насамперед воно пов'язане з особистими моральними, психологічними та бойовими якостями окремих військовослужбовців, їх непідготовленістю до подолання труднощів військової служби.

Ще в 1940–1941 рр. у зв'язку зі складною міжнародною обстановкою уряд провів низку заходів щодо зміцнення військової дисципліни. Зокрема, у 1940 р. був виданий указ Президії Верховної Ради СРСР «Про кримінальну відповідальність за самовільні відлучення і дезертирство», а в серпні набув чинності новий Дисциплінарний Статут, що діяв до 1946 р. У Статуті були визначені військові порядки у бойових умовах.

Аналізуючи архівні документи, встановлено, що найбільшу кількість дезертирів було затримано в 1941 р., коли Червона Армія відступала по всьому

фронту. Зокрема, за другу половину 1941 р. органами НКВС у результаті оперативної роботи у Радянському Союзі затримали 710755 дезертирів і 71541 тих, хто ухилялися від мобілізації в РСЧА; всього 782296; на Уралі, відповідно, 3657 осіб, 1999 осіб, 5656 осіб або 0,7% від показників по країні. З них дезертирів і тих, що ухилялися в Башкирській АРСР, відповідно, 188 і 210 осіб, в Удмуртській АРСР – 774 і 227 осіб; в Молотовській області – 850 і 348 осіб, в Чкаловській області – 792 і 229 осіб, в Свердловській області – 771 і 985 осіб, в Челябінській області – 282 дезертирів [1, л. 177–178].

Діяльність органів внутрішніх справ у цьому напрямку базувалася на чинній законодавчій базі, яка стала значно жорсткішою з огляду на зростання зазначених видів злочинів. У документах, з одного боку були закріплені досить жорсткі норми покарання за військові злочини, а з іншого – чітко визначалися заходи щодо їх ліквідації, завдання та форми діяльності співробітників НКВС. 6 грудня 1941 р. НКВС СРСР видав директиву «Про заходи по боротьбі з дезертирством», згідно з якою наркомом внутрішніх справ союзних і автономних республік, начальником УНКВС країв та областей наказували особисто налагодити боротьбу з дезертирством, організувавши в населених пунктах заслони, дозори і патрулювання, взявши під агентурний контроль вокзали, пристані, залізничні станції, ресторани, їдальні, систематично перевіряючи документи у сумнівних осіб, щодакдно інформуючи НКВС СРСР, крайкоми і обкоми ВКП (б) про результати роботи [2, с. 58–59].

Організацію заходів по боротьбі з дезертирством покладали на органи НКВС. Форми та методи їхньої роботи були досить різноманітними. У затриманні дезертирів брали участь: паспортні столи – виявляли їх (дезертирів) і тих, хто ухилялися від служби під час проведення заходів щодо підтримання паспортного режиму та обліку військовозобов'язаних; відділи служби та бойової підготовки – через організацію тилкових облав щодо виїмки дезертирів за участю міліціонерів, військовослужбовців внутрішніх військ, співробітників військових комендатур; міліціонери зовнішньої служби – під час повсякденної діяльності. Особливу роль відводили карному розшуку. Співробітникам Відділу карного розшуку (ОУР) і ОББ було доручено виявлення дезертирів агентурно-оперативним шляхом. Сім'ї дезертирів ставили на оперативний облік, за ними встановлювалося агентурне спостереження [3, с. 344].

Співробітники НКВС проводили постійну перевірку місць масового скупчення населення (ринки, вокзали, привокзальні площі, потяги тощо). Під їх особливий контроль потрапляла робота військово-лікарських комісій; посилювалися порядок та облік військовослужбовців на військово-пересильних пунктах.

В період Великої Вітчизняної війни часто траплялися випадки неявки в термін на призовний пункт РВК з побутових причин. У ході домашніх проведів деякі військовозобов'язані, будучи п'яними, не прибували в призначені терміни і відставали від формованих частин, куди вони прямували. Окремі особи цієї категорії також притягалися до відповідальності.

Особливим видом ухилення від військової служби вважалося заподіяння собі тілесного ушкодження, симуляція хвороби або інший обман (ст. 193-12 КК РРФСР). Під заподіянням собі будь-якого тілесного ушкодження розумілися всілякі види заподіяння шкоди здоров'ю або каліцтва, що тягнули за собою постійне або тимчасове звільнення від військової служби. Як свідчать архівні матеріали, деякі особи з метою ухилення від призову заподіювали собі тілесні ушкодження – відрубували пальці, наносили собі ножові і вогнепальні поранення. Ухилення від військової служби шляхом симуляції хвороби виражалося в заяві про уявну хворобу,

в симуляції фізичних дефектів або психічних розладів, а також у штучному погіршенні або загостренні справжньої хвороби.

Наприклад, в Секретарське РВ НКВС з пораненням руки доставили А. В. Моліна. З метою ухилення від призову він інсценував напад на нього дезертирів, завдавши собі вогнепальне поранення в руку. Проте розслідування встановило, що гр. Молін навмисне поранив руку та інсценував напад, щоб уникнути відповідальності за покалічення [4, л. 15].

Ухилення від військової служби полягало ще у повідомленні завідомо неправдивих відомостей, що могло призводити до повного або тимчасового звільнення від проходження служби, а також поданні чужого документа замість свого. За цей вид військових злочинів було передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років, а в разі вчинення злочину у воєнний час або в бойовій обстановці – розстріл із конфіскацією всього або частини майна [5, с. 431–432].

Одним зі способів ухилення від мобілізації були підробка і фальсифікація документів. Злочинців притягували до кримінальної відповідальності за статтею 193-12 п. в КК РРФСР (ухилення у військовий час від несення військової служби шляхом підроблення документів). Ці факти фіксували по всій країні, в тому числі і на території уральського регіону. Ті особи, що ухилялися, і дезертири підробляли історії та свідоцтва хвороби, посвідчення, грошові та продовольчі атестати та інші документи, завдяки яким отримували відстрочку або навіть звільнення від служби в РСЧА. Так, в 1942 р. органи прокуратури Чкаловської області в м. Орську затримали лейтенанта 237-ї стрілецької дивізії К. А. Кисільова і техніка А. Д. Денисова, а в грудні 1942 р. Усть-Уйським районним відділом НКВС Курганської області арештований Е. А. Богданов. Їх було притягнуто до кримінальної відповідальності за підробку документів і ухилення від служби [6, л. 21].

Деякі військовослужбовці з метою ухилення від служби інсценували власну смерть. Такий факт зафіксовано в м. Орську Чкаловської області в 1942 р. [7, л. 38 а].

Починаючи з кінця 1941 р. у країні відзначається зниження злочинів, передбачених ст. 193 КК РРФСР. Органи НКВС країни в 1942 р. затримали 140912 дезертирів і 76192 тих, хто ухилявся від мобілізації, всього – 217104, або в 3,6 раза менше, ніж за друге півріччя 1941 р. Проте в тилкових районах країни, у тому числі і на Уралі, було простежене зростання кількості військових злочинців. Це можна пояснити тим, що серед дезертирів найбільшу кількість становили представники тилкових районів країни, які втікали до себе на батьківщину. Так, на Уралі затримано, відповідно, 3799 і 3721 осіб; усього 7520 (3,5% від загальних показників по країні) осіб, у тому числі в Башкирській АРСР – 940 і 1195, 2135 осіб, Удмуртській АРСР – 636, 415, 1051 осіб, в Чкаловській області – 602 і 607 осіб, 1209, в Челябінській – 208 і 300, 508 осіб, в Молотовській області – 697, 432, 1129 осіб, Свердловській області – 716, 772, 1438 осіб [1].

У зв'язку з поширенням військових злочинів в 1942 р. видано основні накази і директиви ДКО, НКВС про посилення боротьби з дезертирством і ухиленням від мобілізації. Відповідно до постанови ДКО від 16 січня 1942 р. № 1159 «Про порядок пересування військовозобов'язаних у воєнний час і відповідальність за ухилення від військового обліку» органам НКВС СРСР доручалося організовувати систематичну перевірку документів у громадян з метою з'ясування їх ставлення до військового обов'язку. Наказом НКВС СРСР № 00167 від 24 січня 1942 р. наркомам внутрішніх справ республік, начальникам крайових і обласних управлінь НКВС було запропоновано з метою виявлення осіб, які ухиляються від призову та мобілізації, проводити у всіх населених пунктах на шляхах повідомлень періодичну перевірку

документів у громадян. Наказом НКВС СРСР № 002264 від 14 жовтня 1942 р. керівництво і контроль за роботою органів НКВС по боротьбі з дезертирством і ухиленням від призову та мобілізації були покладені на відділ НКВС СРСР по боротьбі з бандитизмом, а в НКВС – УНКВС на місцях – на відділення (групи) по боротьбі з бандитизмом. Відповідно до постанови ДКО № 2401 від 11 жовтня 1942 р. і наказу НКВС СРСР № 002265 від 14 жовтня 1942 р. дезертири, які займалися бандитизмом, збройними пограбуваннями та контрреволюційною повстанською діяльністю, підлягали відтоді заочному осуду. Зазначені злочини кваліфікувалися за статтею 58-1 б КК РРФСР. На підставі цього ж наказу сім'ї засуджених дезертирів підлягали виселенню через Особливу нараду [8, л. 101–103].

Дезертири не тільки ухилялися від військової служби, а й дестабілізували обстановку в тилкових районах країни. Проживаючи нелегально, вони займалися розбоями, грабуваннями, вбивствами, крадіжками, залучали до злочинів групи нових осіб. Зокрема, в Челябінській області у червні 1942 р. було ліквідовано бандгрупу у складі восьми дезертирів з лав Червоної Армії, яка діяла в Лебяжевському районі та вербувала в свої ряди дезертирів і осіб, які ухиляються від мобілізації. В ході оперативних заходів, проведених органами міліції, всі учасники цієї групи були заарештовані [9, л. 19].

Зазначимо, що у воєнні роки органи НКВС співпрацювали з обласними, міськими та районними військкоматами щодо розшуку дезертирів. Військкомати систематично надавали їм всю інформацію про дезертирів: їх кількість, прізвище, ім'я, по батькові, рік і місце народження, національність, місце проживання, звідки призваний, коли і де дезертирував; адресу близьких родичів [10, л. 5–10, 13, 28–30, 35–36, 41, 46, 51–58, 61, 65, 67–77, 80, 88, 90–91, 97–99, 101–102, 113–115]. Завдяки цим відомостям співробітники органів внутрішніх справ затримували значну кількість дезертирів і осіб, які ухиляються від мобілізації.

На території Уралу в зазначений період зафіксовані й повторні втечі дезертирів, відправлених у складі військових команд, оскільки військкомати не завжди виділяли людей для їх супроводу. У серпні 1943 р. в місті Бузулуці Чкаловської області співробітники органів міліції затримали 27 осіб у повному озброєнні, що прямували з Чкалова [11, л. 24].

Однією з причин поширення дезертирства було використання деякими посадовими особами свого службового становища. Керівні працівники Курганського міськвійськкомату зловживали своїм службовим становищем, самозабезпечувалися за рахунок господарських і торговельних організацій м. Кургану. За хабарі за клопотаннями керівників господарських і торговельних підприємств, заводів незаконно бронювали від призову в Червону Армію осіб, які підлягали мобілізації. Наприклад, А. І. Упніцький до перевіркової реєстрації працював слюсарем четвертого розряду і не підлягав бронюванню. Однак у момент реєстрації його перевели слюсарем шостого розряду і, як наслідок, забронювали. Поряд з незаконним бронюванням у міськвійськкоматах і райвійськкоматах був погано налагоджений облік бійців, які йшли у відпустку у зв'язку з пораненням і підлягали переоглядові через певний термін. Окрім того, був відсутній і контроль за військовослужбовцями, які приїжджали в короткострокові відпустки [12, л. 206–207]. Такі ж випадки зафіксовані в БАССР, УАССР, Свердловській і Челябінській областях.

У 1943 р. внаслідок проведених органами внутрішніх справ оперативних заходів – облав, періодичних перевірок місць, уражених бандитизмом і дезертирством, підвищилася ефективність роботи органів НКВС з розслідування справ про військові злочини. Так, в 1943 р. у Радянському Союзі затримано 197912 дезертирів,

осіб, які ухилялися від мобілізації – 174512 осіб; усього 372424 осіб. На Уралі, відповідно, 7836, 13537, 21373 (5,7%) осіб, з них по Башкирській АРСР – 1247, 2552, 3799 осіб; УАССР – 575, 170, 745 осіб; Чкаловській області – 1775 і 3861, 5636 осіб; Челябінській області – 1202, 3252, 4454 осіб; Курганській області – 398, 605, 1003 осіб; Молотовській області – 1352, 962, 2314 осіб; Свердловській області – 1287, 2135, 3422 осіб [1].

На підставі аналізу архівних документів можемо зробити висновок, що результативність розслідування справ зазначеної категорії залишалась низькою, оскільки четверта частина всіх справ про військові злочини, які надходили, поверталися на дорозслідування. Причина в тому, що органи міліції поверхнево проводили слідство, не розрізняли дезертирство з Червоної Армії та з підприємств, оскільки дезертири виробництва також мобілізувалися райвійськкоматами, не розмежовували поняття дезертирства з іншими військовими злочинами (ухилення від мобілізації, несвоєчасне повернення в частину військовослужбовця з відпустки або відрядження тощо); під час розслідування допускалися процесуальні порушення, особливо там, де люди не володіли російською мовою; до справ не долучалися довідки ВОС (військово-обліковий стіл) про те, що ця особа не перебувала на обліку військово-лікарської комісії щодо придатності для несення служби в Червоній Армії, не з'ясовували особи затриманих, не перевіряли свідчення обвинувачуваних.

Ефективним запобіжним заходом військових злочинів була систематична перевірка документів співробітниками органів правопорядку Чкаловської області під час всієї війни.

Так, органи внутрішніх справ БАССР в третьому кварталі 1944 р. відповідно до наказу НКО СРСР № 064 та наказу НКВС СРСР № 00167 «По боротьбі з дезертирством, ухиленням від призову за мобілізацією до Червоної Армії і порушниками військово-облікових правил» провели 82 облави і масові перевірки документів у містах і 367 – у сільській місцевості. Як наслідок, затримано дезертирів з РСЧА – 181, тих, хто ухилився від призову та мобілізації – 364 осіб. Було вилучено 14 гвинтівок, в тому числі 4 обрізи, 21 револьвер і пістолет, 1030 патронів, 34 штуки холодної зброї [13, л. 588].

Значну допомогу у припиненні військових злочинів правоохоронним органам надавали військові відділи обкомів ВКП (б). Військові відділи уральських обкомів ВКП (б) здійснювали переогляд та перереєстрацію військовозобов'язаних і невійськовозобов'язаних, перевіряли облік військовозобов'язаних в ВУС, правильність бронювання робочих і службовців на підприємствах і в установах, перевіряли документи на базарах, вокзалах, у поїздах та інших місцях масового скупчення людей. З метою проведення цих заходів відділи ЦК, РК ВКП (б) виділяли людей з партійно-комсомольського активу. Завдяки цим заходам 1944 р. у Чкаловській області вдалося затримати придатних до служби в РСЧА – 6296 осіб. Було встановлено, що незаконно користувалися відстрочками і втратили право – 1272 особи; розброньовано за погодженням з обласною адміністрацією – 3353 особи, проведено переосвідчення непридатних і обмежено придатних – 10214 осіб [14, л. 61–62].

Для посилення заходів з ліквідації військових злочинів у 1944 р. по лінії НКО було видано три накази: два накази заступника наркому оборони СРСР від 21 травня № 0131 та від 30 травня № 0150 та наказ начальника тилу Червоної Армії від 24 липня № 140. Наказами передбачено низку заходів щодо зміцнення дисципліни в частинах, а також усунення причин, що сприяли дезертирству з РСЧА і злочинності військовослужбовців.

У 1944–1945 рр. кількість військових злочинів суттєво знизилася, що пов'язано зі значними перемогами Червоної Армії не тільки на території Радянського Союзу, а й у Європі. Зокрема, у першій половині 1944 р. на території Радянського Союзу затримано 160645 дезертирів і 134422 осіб, які ухилилися від армії; усього 295067. На Уралі, відповідно, 3608, 6074, 9682 особи або 3,3% від показників по країні, в тому числі в БАССР – 490, 682, 1172 особи, УАССР – 189, 102, 291 особа, в Чкаловській області – 504, 1253, 1757 осіб, в Челябінській – 727, 1933, 2660 осіб, в Курганській – 182, 202, 384 особи, в Молотовській – 755, 683, 1438 осіб, у Свердловській області – 761, 1219, 1980 осіб [1].

З наведених даних бачимо, що найбільшу кількість військових злочинців на території Уралу в 1944 р. було заарештовано в Челябінській області, оскільки Челябінськ був великим промисловим центром і транспортним вузлом. У період війни в Челябінську область евакуювали велику кількість підприємств і населення, тут знаходилася значна кількість трудомобілізованих. Злочинний елемент міг розчинитися у такому середовищі.

Дослідження засвідчили, що війна сприяла поширенню таких видів військових злочинів, як дезертирство і ухилення від мобілізації до лав Червоної Армії. Небезпека цього явища полягала у тому, що дезертири підривали віру в перемогу, бойовий дух військовослужбовців і працівників тилу, дестабілізували обстановку в тилу, оскільки засоби для існування здобували злочинним шляхом. Тому органи НКВС-НКДБ приділяли особливу увагу припиненню зазначеного виду злочинів.

Головними причинами поширення військових злочинів були страх перед загибеллю, незадовільне матеріальне становище військовослужбовців, нерідко відсутність розуміння і свавілля з боку командування, нестача озброєння, наявність соціальних груп, в яких була зосереджена значна кількість дезертирів і тих, хто ухилявся, зловживання деякими посадовими особами своїм службовим становищем, відсутність належного порядку й обліку військовослужбовців на військово-пересильних пунктах, у складі військових команд, безконтрольність у роботі військкоматів тощо.

Всього на Уралі за роки Великої Вітчизняної війни, за неповними даними, було затримано 44231 особа або 2,6% від загальносоюзних даних. З них дезертирів – 18 900 (1,6%), тих, хто ухилявся від мобілізації – 25331 (5,5%) особа. Абсолютна більшість затриманих на Уралі припадає на 1943 р. – 21373 або 48,3% осіб від загальної кількості дезертирів у воєнний період [1], хоча в цілому у Радянському Союзі пік дезертирства було простежено саме 1941 р., коли Червона Армія відступала по всьому фронту і несла великі втрати.

Співробітники органів НКВС-НКДБ у своїй роботі спиралися на населення, оскільки в суспільстві склалося негативне ставлення до дезертирів і тих осіб, які ухилялися від мобілізації: по-перше, в країні спостерігався масовий патріотичний підйом, по-друге, дезертири, займаючись крадіжками особистої та суспільної власності, завдавали серйозних матеріальних збитків населенню.

Список використаної літератури

1. Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). – Ф. 9478. – Оп. 1. – Д. 63.
2. *Вольхин А. И.* Поиск повстанческих организаций органами НКВД-НКГБ, борьба с террористическими актами и бандитизмом на Урале и в Сибири в годы Великой Отечественной войны / А. И. Вольхин // Военный комментатор: воен.-ист. альм. – Екатеринбург. – 2001. – № 1. – С. 47–62.
3. Министерство внутренних дел России: страницы истории (1802–2002 гг.): сб.; под ред. В. П. Сальникова. – СПб. : СПБУ МВД РФ : Фонд «УН-Т», 2001. – 607 с.

4. Центр документации новейшей истории Оренбургской области (ЦДНННО). – Ф. 371. – Оп. 6. – Д. 120.
5. Уголовное право: Особенная часть ; под ред. И. Т. Голякова. – М. : Юрид. изд-во Наркомюста СССР, 1943. – 479 с.
6. Государственный архив Оренбургской области (ГАОО). – Ф. 1308. – Оп. 1. – Д. 63.
7. ЦДНННО. – Ф. 371. – Оп. 6. – Д. 150.
8. ГАРФ. – Ф. 9478. – Оп. 1. – Д. 63.
9. ГАРФ. – Ф. 9478. – Оп. 1. – Д. 280.
10. ГАОО. – Ф. 2843. – Оп. 1. – Д. 28.
11. ЦДНННО. – Ф. 371. – П. 7. – Д. 153.
12. Государственный архив общественно-политической документации Курганской области (ГАОПДКО). – Ф. 166. – Оп. 2. – Д. 164.
13. Центральный государственный архив общественных объединений Республики Башкортостан (ЦГАООРБ). – Ф. 122. – Оп. 24. – Д. 43.
14. ЦДНННО. – Ф. 371. – Оп. 9. – Д. 148.

**ЛИКВИДАЦИЯ ВОИНСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ
(ДЕЗЕРТИРСТВО И УКЛОНЕНИЕ ОТ МОБИЛИЗАЦИИ)
НА УРАЛЕ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ:
ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ**

В. Блінова

*Оренбургский институт (филиал) Московского государственного
юридического университета им. О. Е. Кутафина (МГЮА)
ул. Комсомольская, 50, 460000 Оренбург, Российская Федерация*

Проанализировано виды воинских преступлений на Урале в годы Великой Отечественной войны. Выяснено основные причины их совершения и негативные последствия для общества.

Ключевые слова: дезертирство, уклонение от мобилизации, органы НКВД-НКГБ, Великая Отечественная война, преступность, государственная безопасность.

**LIQUIDATION OF MILITARY CRIMES (DESERTION
AND DRAFT EVASION) IN URAL REGION DURING
THE GREAT PATRIOTIC WAR: HISTORICO-LEGAL ASPECT**

V. Blinova

*Orenburg Institute (branch)
O.E. Kutafin State Law University of Moscow (MSLA)
Komsomolskaya Str, 50, RU – 460000, Orenburg, Russia*

Types of military crimes in Ural region during the Great Patriotic War are analyzed. The main reasons for their commitment and negative consequences for the society are revealed.

Key words: desertion, draft evasion, the NKVS – the NKVD, the Great Patriotic War, crime, public safety.

*Стаття: надійшла до редакції 22.04.2013
прийнята до друку 29.04.2013*